

ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено програмі психологічної підготовки студентів з метою розробки психолого-педагогічних технологій формування і розвитку загальних і спеціальних психологічних вмінь засобами психологічного тренінгу. Комплексний підхід до формування професійної готовності студентів передбачає необхідність визначення особистісних детермінант, відповідних компонентів та структури особистості, методичних підходів та умов їх професійного зростання.

Ключові слова: комплексний підхід, професійна готовність, психолого-педагогічні технології, психологічна підготовка, психологічний тренінг, формування спеціальних психологічних вмінь.

© Кот Г.М., 2017

Вступ. Реалізація загальнодержавних програм передбачає вдосконалення існуючих та розробку нових психолого-педагогічних систем навчання, знаходження нових методів підвищення якості та інтенсивності навчально-виховного процесу, що потребує подальших психолого-педагогічних досліджень.

Система підготовки майбутніх фахівців має «стратегічний» внутрішній недолік, зумовлений педагогічними, психологічними, професійними, управлінськими, посадовими, економічними та іншими обмеженнями, що полягає у невідповідності ключовій задачі форм організації навчальної роботи та недостатній увазі до дійсно важливого — багатостороннього особистісного практично орієнтованого розвитку студентів.

Дослідження структури і складових психологічної підготовки з метою розробки психолого-педагогічних технологій формування професійної готовності і розвитку загальних і спеціальних психологічних вмінь студентів виявило необхідність пошуку зовнішніх критеріїв, орієнтирів і психологічних закономірностей детермінації психологічної готовності до професійної діяльності.

У своєму дослідженні ми використали особливий ракурс розгляду проблеми. Так, оскільки проблема психологічної підготовки студентів є комплексною теоретичною і методичною, то для з'ясування можливих шляхів її вирішення ми вивчили зміст, структуру та складові психологічної культури фахівців в контексті багатомірної системної методології дослідження, що виявило нові цікаві перспективи психологічної підготовки до професійної діяльності.

Метою статті є впровадження програми психологічної підготовки студентів з урахуванням особистісних детермінант і розробка психологічних технологій формування та розвитку загаль-

них і спеціальних психологічних вмінь засобами психологічного тренінгу.

Завданнями статті є підвищення ефективності психологічної підготовки до професійної діяльності студентів з метою розробки комплексного підходу до формування психологічної культури, визначення відповідних компонентів та структури їх взаємозв'язків, особистісних детермінант, методичних підходів і умов професійного зростання майбутніх фахівців. У такому аспекті проблема ще не досліджувалась.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На основі проведеного теоретичного аналізу літератури можна виокремити такі підходи щодо вивчення психологічної підготовки особистості до професійної діяльності: діяльнісний (В. Давидов, П. Гальперин, О. Леонт'єв, В. Рубцов та ін.); особистісно-діяльнісний (Н. Коломінський, Р. Кричевський); суб'єктний (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, В. Петровський, В. Слободчиков та ін.); андрагогічний (С. Болтівець, Ю. Жуков, М. Ноулз, В. Пуцов та ін.); процесуально-технологічний (Л. Карамушка, Г. Ложкін та ін.); акмеологічний (О. Анісімов, А. Деркач та ін.) (Карамушка Л.М., 2014, с. 8–12).

У своїй роботі ми дотримуємось поглядів представників акмеологічного підходу (О. Анісімов, А. Деркач та ін.), які розглядають психологічну підготовку як невід'ємну складову забезпечення майстерності та професіоналізму, досягнення вершин у професії (професійного «акме»). У процесі психологічної підготовки відповідно до цього підходу має сформуватися професіонал як особистість, що володіє нормами професії як у мотиваційному, так і в інструментальному планах, дотримується професійної етики, результативно й успішно, з високою продуктивністю і якістю

здійснює свою трудову діяльність, відзначається розвинутими професійними перспективами, самостійно будує сценарій свого професійного життя, розвиває свою особистість і індивідуальність засобами професії, протистоїть зовнішнім перешкодам, збагачує досвід професії оригінальним творчим внеском, сприяє підвищенню престижу своєї професії в суспільстві та суспільного інтересу до неї (Деркач А.А, 1993, с. 72).

Виклад основного матеріалу. Пропонуємо розглянути основні методичні та організаційні особливості врахування і використання психолого-педагогічних технологій в процесі психологічної підготовки, конструювання і проведення соціально-психологічного тренінгу з формування професійно значущих вмінь, рис та якостей студентів.

У дослідженні застосовано теоретико-емпіричний підхід на основі загальної методології системних досліджень з використанням оціночних вимірів, інтегральних показників, багатомірного оцінювання професійно значущих складових фахового й особистісного розвитку студентів в ході психологічної підготовки у вищих навчальних закладах. Така постановка проблеми використана як засіб переосмислення наявних і розробки нових психолого-педагогічних технологій психологічної підготовки, що дійсно реалізують пріоритет внутрішніх закономірностей розвитку особистості над зовнішніми чинниками індивідуального розвитку й фахового зростання.

На відміну від вербально й абстрактно сформульованого суто теоретичного погляду на проблему вдосконалення психологічної підготовки студентів з боку теорії управління, психології, педагогіки та інших ракурсів аналізу проблеми, використаний нами підхід передбачає продовження теоретичних пошуків в емпіричному дослідженні й експертному вимірюванні різноманітних потенційно (на рівні теоретичного погляду) значущих складових професійності в аспекті психологічної підготовки. Він передбачає поглиблену обробку даних, вивчення психологічних закономірностей, що впливають на особистість і професійне зростання особистості студента. Ключова ж відмінність від теоретичного підходу полягає у всеохоплюючому використанні критеріїв прагматичності змісту і складових психологічної підготовки студентів. При такому підході теорія — це засіб пропонування альтернатив, а емпіричне дослідження — інструмент виявлення дійсно важливого для професійної діяльності фахівця.

Більш чітко суть використаного підходу до психологічної підготовки можна висловити наступними міркуваннями. Процес навчання в університеті будується як поступове накопичення студентом інформації і знань навколо

певних центрів, якими є окремі навчальні дисципліни. Студент може сформувати різні практичні професійні вміння, але внаслідок якихось причин в системі навчання в університеті увага особистості перебільшено і навіть гіпертрофовано прикута й сконцентрована на вербальному компоненті, тобто теорії. Такий акцент в бік теоретичної підготовки призводить до безпорадності студентів і часто неможливості виконувати практичну роботу (лише третина випускників працюють за фахом). Отже, домінуючий спосіб організації підготовки студентів потребує коригування — істотної зміни балансу в бік забезпечення практичної готовності до професійної діяльності.

Найбільш радикальним шляхом вирішення такої проблеми є використаний нами «обернений» підхід у формі концентрації на кінцевій меті психологічної підготовки (плодах) в усіх доступних для визначення різновидах практичних вмінь. Інтенсивність (рівень розвитку) вмінь виступає критерієм ефективності і фахівця, і системи його підготовки у виші. Система вмінь професіонала хоча б з мінімально достатніми для роботи інтенсивностями — кінцева мета підготовки у ВНЗ. Таке розуміння прийнятне для кожного співробітника вишу незалежно від його професійної підготовки, посади та інших відмінностей.

«Обернений» (протилежний теоретичному) підхід — це реалізація принципу конструктивної прагматичності, що передбачає паралельно з тренінгом вмінь пошук і вивчення насамперед саме тих теорій, які дійсно необхідні для здійснення практичної професійної діяльності, і натомість самостійне ознайомлення студента з практично не використовуваними теоріями. На протигагу до суто теоретичного підходу у психологічній підготовці фахівців, при якому для розвитку практичних психологічних вмінь фактично не вистачає часу, запропонований підхід передбачає з першого ж дня цілеспрямоване багатомірне їх формування шляхом посвяченого тренінгу: спочатку конгломератів елементарних психологічних навичок, потім простих загальних, а після вивчення теорії спеціальних, специфічних та вузькоспрямованих вмінь в межах окремих теорій.

На перший погляд, це погіршить теоретичну підготовку, та при поглибленому аналізі виявляється, що студенти в ході спроб реалізації вмінь на практиці самостійно знаходять прогалини у своїх теоретичних знаннях і тому переживають не зовнішню мотивацію (як при теоретичному підході), а внутрішню інтенсивну необхідність засвоїти знання на вербальному рівні для забезпечення ефективності власних практичних дій. Отже, використаний підхід до організації психологічної підготовки методично скла-

дає радикальну протилежність домінуючому у сучасних вишах. На наш погляд, діалектичне поєднання цих протилежних підходів (прямого, теоретичного і «оберненого») і є найкращою моделлю організації психологічної підготовки студентів у ВНЗ. При вивченні структур складних систем, що містять людський фактор, традиційно виділяють три складові: аксіологічну, гносеологічну, праксеологічну. На рівні психології це формулюється інакше: діяльнісний, пізнавальний, оціночний, або прагматичний аспекти, аспект розуміння, морально-етичний та чуттєво-вольовий аспекти. Аналіз проблеми підготовки психологів дає змогу зробити висновок про необхідність використання цієї структури, додавши четверту складову — афективний компонент. На наш погляд, терміни «аксіологічний», «праксеологічний», «когнітивний», «афективний» найбільш вдало узагальнюють усі інші різновиди класифікацій, більшість яких розроблена в межах окремих психологічних теорій і напрямків. Окрім того, більшість характеристик особистості та особливостей практичної діяльності психологів у вивченій літературі добре охоплюються змістом цих термінів. Отже, обрана чотирьохкомпонентна структура — найбільш прийнятна для вивчення проблеми й узагальнення теоретичного погляду на проблему психологічної підготовки.

Отже, теоретична модель особистості фахівця складається з чотирьох взаємодіючих підсистем, спрямованих на забезпечення ефективності діяльності. *Гносеологічний компонент* — система професійно значущих психологічних знань, вищий рівень яких визначається науковим рівнем, єдністю теоретичного і практичного аспектів, сучасністю, готовністю до застосування. *Праксеологічний компонент* — система професійно значущих психологічних вмінь, вищий рівень розвитку якої визначається як рівень особистісної майстерності реалізації ключових вмінь та адаптивності в їх практичному застосуванні й гнучкій ситуативній модифікації. *Афективний компонент* — система типових емоційно-вольових станів особистості та навичок їх саморегуляції, вміння підтримувати функціонування особистості в межах норми (без перетинання меж акцентуацій і дезадаптацій), в досконалому (позитивному і стабільному) особистісному емоційно-вольовому стані, конструктивному і ефективному реагуванні на фактори оточуючого середовища та професійно виправданому використанні емоцій і почуттів як інструментального засобу практичної роботи. *Аксіологічний компонент* — система особистісних цінностей, норм, правил, установок, ідеалів, орієнтацій, спрямованостей, етичних, релігійних, наукових і філософських позицій, критеріїв, відношень, еталонів та інших суб'єктивних конструктів, відповідних

принципам гуманістичної філософії і психології, потребам розвитку суспільства, задачам індивідуального саморозвитку, організаційним, професійним та головним духовним цінностям людства.

Використаний у дослідженні підхід спирається на цю теоретичну модель як на засіб пошуку дійсно важливих вмінь для ефективної професійної діяльності майбутніх фахівців. Щоб відвернути можливі сумніви щодо наукової сфери дослідження, визначаємо його як системне багатомірне емпіричне психологічне дослідження, спрямоване на педагогічну реалізацію принципів і підходів нового системоутворюючого способу визначення змісту, форм і методів психологічної підготовки. Методична реалізація зовні виглядає як поступове нарощування акценту на формуванні практичних вмінь. В дійсності ж, в педагогічному розумінні, поступово розбудовується прагматично орієнтований навчальний процес тренінгу й саморозвитку особистості. Загальна структура соціально-психологічних тренінгів професійно-значущих вмінь складається з компонентів, спрямованих на розвиток ключових вмінь, пов'язаних з системоутворюючими факторами психологічної культури, та формується з елементів роботи за темами: *психологія реагування, ділове спілкування, публічний виступ, психологічна допомога, ведення дискусій і нарад, невербальна інформація, методи і техніки впливу, вирішення конфліктів, саморегуляція, розвиток свідомості* — та стандартних психотехнічних вправ з організації, початку, завершення і ведення соціально-психологічного тренінгу.

Така структура психологічної підготовки найбільш оптимальна в умовах навчально-виховного процесу з розвитку та формування загальних і спеціальних психологічних вмінь засобами психологічного тренінгу як загальноприйнятний і зрозумілий критерій професійної підготовленості студентів.

Висновки.

1. Психологічна підготовка — це складна системна проблема цілісного розвитку особистості, яка може бути вирішена шляхом цілеспрямованого впливу на системоутворюючі фактори в системі компонентів психологічної культури, що можливе в межах спеціальної психологічної підготовки на основі тренінгової технології в умовах навчально-виховного процесу.

2. Психологічна підготовка — це процес навчання майбутніх фахівців умінню викликати і підтримувати стан характеристик особистості та інших компонентів психологічної культури в межах професійно значущих конфігурацій.

3. Головною проблемою психологічної підготовки до професійної діяльності є визначення змісту, розробка та впровадження системних

тренінгових психолого-педагогічних технологій з розвитку управлінських вмінь і професійно значущих якостей особистості.

У подальшій роботі над проблемою психологічної підготовки студентів до професійної діяльності ми простежимо та проаналізуємо динаміку

розвитку вмінь і професійно-значущих якостей особистості, спробуємо виявити психологічні умови та з'ясувати чинники, що забезпечують ефективність психологічної підготовки як складової формування психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців.

ДЖЕРЕЛА

1. Абрамова А.И. Подготовка менеджеров / А.И. Абрамова. — К. : УкрНИИНТИ, 1990. — 36 с.
2. Активные формы обучения в повышении квалификации руководителей школ : метод. реком. / сост.: И.А. Трухин, А.С. Винник. — К. : Укр. ін-т підвищ. кваліф. керівних кадрів освіти, 1999. — 36 с.
3. Багрунов В.П. Половые различия в видовой и индивидуальной изменчивости психики человека : автореф. дис. ... канд. наук : 19.00.01 / В.П. Багрунов ; ЛГУ им. А.А. Жданова. — Л., 1981. — 20 с.
4. Бендас Т.В. Гендерные исследования лидерства / Т.В. Бендас // Вопросы психологии. — 1999. — № 4. — С. 20–24.
5. Большаков В.Ю. Психотренинг: социодинамика, игры, упражнения / В.Ю. Большаков. — СПб. : Социально-психологический центр, 1996. — 380 с.
6. Бондарчук О.І. Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін: гуманістично-ціннісний підхід / О.І. Бондарчук // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету / Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т.Г. Шевченка ; гол. ред. М.О. Носко. — Т. 1, вип. 121 — Чернігів : ЧНПУ, 2014. — С. 38–43.
7. Деркач А.А. Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров: социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии / А.А. Деркач, А.П. Ситников. — М. : Луч, 1993. — 72 с.
8. Ильин Е.П. Дифференциальная психология мужчины и женщины / Е.П. Ильин. — СПб. : Питер, 2003. — 544 с.
9. Карамушка Л.М. Психология управления заведениями середньої освіти : моногр. / Л.М. Карамушка. — К. : Ніка-Центр, 2000. — 332 с.
10. Психологічна підготовка керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін : посіб. / О.І. Бондарчук, Л.М. Карамушка, А.С. Москальова, О.О. Нежинська та ін. ; за наук. ред. О.І. Бондарчук. — К. : Ун-т менеджменту освіти НАПН України, 2014. — С. 8–12.
11. Технологія психологічної підготовки персоналу держадміністрації до роботи в команді : навч. посіб. / Л.М. Карамушка, О.А. Філь, В.В. Левковець та ін. — К. : Наук. світ, 2008. — 182 с.

Кот Г.М.

ФОРМИРОВАНИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ СТУДЕНТОВ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена программе психологической подготовки студентов с целью разработки психолого-педагогических технологий формирования и развития общих и специальных психологических умений средствами психологического тренинга. Комплексный подход к формированию профессиональной готовности студентов предполагает необходимость определения личностных детерминант, соответствующих компонентов и структуры личности, методических подходов и условий их профессионального роста.

Ключевые слова: комплексный подход, профессиональная готовность, психолого-педагогические технологии, психологическая подготовка, психологический тренинг, формирование специальных психологических умений.

G. Kot

FORMATION OF SATUDENTS' PSYCHOLOGICAL READINESS TO PROFESSIONAL ACTIVITY

The article is devoted to the program of students psychological training to develop psycho-pedagogical technologies of formation and development of general and specific psychological skills by means of psychological training. An integrated approach to the formation of students' professional readiness suggests the need to identify personal determinants of the respective components and structure of personality, methodological approaches and conditions for their professional growth.

The main problem of students psychological training is the problem of defining the content, development and implementation of system training of psycho-pedagogical technologies for the development of management skills and professionally significant qualities of personality. To solve the problem of increasing efficiency of students professional training with the aim to develop an integrated approach to formation of psychological readiness to students' professional activities, in our view, it is necessary to define the personality determinants of the relevant components and characteristics of the personality and the conditions of future specialists' professional growth.

Psychological training is the process of preparation of students to the ability to induce and maintain the condition of personality characteristics and other components of psychological culture within the framework of professionally-significant configurations.

Key words: *integrated approach, professional readiness, psychological and pedagogical technologies, psychological training, formation of special psychological skills.*

Стаття надійшла до редакції 22.10.2016

Прийнято до друку 25.10.2016